

εύκολως τὰ τουρκικὰ στίφη κατέβαινον ἤδη εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εἰς μάτην οἱ Παλαιολόγοι ἐτείχιζαν ἐκ νέου τὸν ἰσθμὸν. Τὰ τείχη αὐτῶν ὑπῆρξαν ἀνίσχυρα νὰ προτάξωσι φραγμὸν εἰς τὴν ὀρμὴν τοῦ κατακτητοῦ.

Ἡ Πελοπόννησος ἐράνη ἀναλαμβάνουσα καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς τριακονταετοῦς βενετοκρατίας (1687 — 1718). Τότε δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐπιχειρηθέντων ἔργων ἡ εὐάνδρος βασιλίσσα τῶν θαλασσῶν συνείδεν ὅποιας ἀσφαλείας πρόξενος ἠδύνατο νὰ ποβῆ εἰς τὴν νέαν ἀσπίδα κτήσιν ἡ ὀρυχὴ τοῦ ἰσθμοῦ. Οὐ μόνον ἡ ναυσίπλοια τῆς γαληνοτάτης δημοκρατίας ἐμελλε νὰ λάβῃ δι' αὐτῆς ἔκτακτον ἐπίδοσιν καὶ νὰ διευκολυνθῇ ὁ ἐκ τῶν τεναγῶν τοῦ Ἀδρίου πλοῦς τῶν βενετικῶν τριήρων εἰς τὰς θαλάσσας τῆς Ἀνατολῆς, μεθ' ὧν οἱ Βενετοὶ διεξήγον ζωηρὸν ἐμπόριον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου ἡ κτήσις ἐμελλε νὰ ποβῆ ἀσφαλεστέρα διὰ τῆς διακόψεως τῆς γεφύρας δι' ἧς ἠδύνατο καὶ πάλιν νὰ κατέλθωσιν εἰς τὴν χερσόνησον οἱ Τούρκοι τῆς Ρούμελης.

Ἐπεχείρησαν λοιπὸν, καθ' ἃ φαίνεται, καὶ οἱ Βενετοὶ τὴν τομὴν τοῦ ἰσθμοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς μέχρι τοῦδε περὶ ταύτης αὐτῶν τῆς ἐπιχειρήσεως λείπουσιν εἰδήσεις ἀσθεντικάι. Μόνον δὲ ἡ κοινὴ παράδοσις διηγεῖτο μέχρι πρὸ ὀλίγου ἀκόμη χρόνου εἰς τοὺς περιηγητὰς, ὅτι οἱ Βενετοὶ ἤρχισαν τὰς ἐργασίας αὐτῶν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν πρὸς τὸν κορινθιακὸν κόλπον παραλίαν. Ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ υποχωρήσωσιν ἐντρομοί, ἰδόντες ἀναβλύζον αἶμα κατὰ τὴν πρῶτην αὐτῶν ἐκείνην ἀπόπειραν. Πειραθέντες δὲ καὶ πάλιν κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Σαρωνικοῦ, παρέστησαν καὶ ἐκεῖ πρὸ τοῦ αὐτοῦ θεάματος, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ποστῶσι τελείως τοῦ ἔργου.

Τὸ πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν Βενετῶν σαφῶν ἀναβλύζον ἐκεῖνο αἶμα ἐνθυμίζει τὴν διήγησιν τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς αὐτῆς διοσημίας ὡς ἐφανερωθείσης κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Νέρωνος ἐπιχειρηθείσαν ὀρυχὴν. «Νέον εἶνε μόνον ὃ τι ἐγήρασε» θὰ ἐπανελάμβανεν ὁ Chaucer. Ἀλλὰ καὶ τότε, ὡς ἐπὶ τοῦ Νέρωνος ἡ καταμέτρησις τῶν Αἰγυπτίων γεωμετρῶν, ἡ διοσημία ἐκείνη μόνον πρόφασις πρὸς ἐγκατάλειψιν τοῦ ἔργου ὑπῆρξε προφανῶς. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἀπέστησε τοὺς Βενετοὺς τῆς ἐπιχειρήσεως τὸ δύσεργον αὐτῆς καὶ ἡ βραχεῖα διάρκεια τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ἐν Πελοποννήσῳ, ἣν ἠναγκάσθησαν καὶ πάλιν νὰ ποδώσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους συνωδᾷ τῇ ἐν Πασσάρωιτζ συνομολογηθείσῃ συνθήκῃ (1718).

Ἡ ἀπόπειρα δ' ἐκείνη τῶν Βενετῶν εἶνε ἡ τελευταία μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐκτοτε μέχρι τῆς ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις συντελέσεως τοῦ ἔργου μόνον σκέψεις καὶ μελέται ἐγέναν. Ἀφ' οὗ δ' ἐμελλε τὸ ἔργον νὰ γθῆ τέλος εἰς πέρας δι' Ἑλλήνων, ἄς μὴ λησμονηθῆ ἐνταῦθα, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Τύρρ ἐγκαινίσεως τῆς τελευταίας ἐπιχειρήσεως Ἑλλήνων μηχανικός, ὁ ἐκ Κρήτης Λεωνίδας Λυγούνης, ἤδη τῷ 1855, διεθύνων τὰ ἔργα τοῦ Νείλου, ἐσχεδίασε τὴν διόρυξιν τοῦ ἰσθμοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις τοῦ κολοσσιαίου ἔργου ἐθεωρεῖτο

τότε ὄνειρον, καὶ μόνον μετὰ τὴν τομὴν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουεζ ἠδυνήθη ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη, ἐπικουρουμένη ὑπὸ τῶν μεγάλων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος κεφαλαίων, νὰ ἐλέγξῃ ἡκίστα προφητικὴν τὴν πρόβησιν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανιέως, ὅστις, ἐλθὼν εἰς τὸν ἰσθμὸν ἑπτὰ ἔτη πρὸ τοῦ Νέρωνος, εἶπεν «οὗτος ὁ αὐχὴν τῆς γῆς τετμησεται, μᾶλλον δ' οὐ.»

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΣΤΕΦΑ¹

ἮΘΗ Ἐπαρχιακά.

Ὁ Γιακουμάκης Στέφας ἦτο γέρον ἄνω τῶν ἐβδομηκοντα ἐτῶν, ἀλλ' ἡ ὄψις του ἐν γένει τὸν ἐδείκνυε πολὺ νεώτερον. Εὐθύτην τὸ σῶμα, ζωηρὸς ἀρετὰ τὰς κινήσεις, εὐχρως, μὲ πρόσωπον ἐξυρισμένον, χωρὶς μύστακκα, ἐφόρει τὴν ἀφελῆ καὶ καθαρὴν ἐνδυμασίαν του. — ἄσπρον πανταλόνι λιγὸν καὶ γιαντέκκα ἀπὸ μαῦρο σόφι, μὲ ἀνοικτὸν ἄσπρον ὑποκάμισον, ἐφ' οὗ ἐπιπτον αἱ ἄκραι τοῦ στενοῦ μαύρου λαϊμοδέτου καὶ μὲ κασκέτον ἢ μπερετόνι ἀπὸ μαῦρον μεταξωτὸν μὲ στιλπνὴν προμετωπίδα, — τὴν ἐνδυμασίαν αὐτὴν τὴν ἐφόρει μ' ἐλευθερίαν καὶ ἄνεσιν σπανίαν δι' ἄνθρωπον τῆς ἡλικίας του. Ἦρκει νὰ τον ἐβλεπέ τις μόνον, διὰ νὰ συμπαθήσῃ πρὸς αὐτὸν ζωηρῶς, καὶ πρὶν ἀκόμη διαστείλῃ τὸ χεῖλος εἰς τὸ σύνθηές του γλυκύτατον μειδιάμα, τὸ ἀποκαλύπτον ὀδοντοστοιχίαν πλήρη καὶ λευκὴν.

Ὅταν προσετέθη καὶ αὐτὸς εἰς τοὺς περὶ τὸν Τόνην, ἐξαπλωθεὶς ἐπὶ μιᾶς πολυθρόνας καὶ κατὰ τὴν προτροπὴν τῆς συμβίας του ἀφαιρέσας τὸ μπερετόνι του, ἡ ὀμιλία ἐτρέπη ἐπὶ τὰ πολιτικά.

«Ἐτούτη τῇ βολᾷ ὄμως» ἤρχισεν ὁ σιὸρ Γιακουμάκης, ἄνευ οὐδενὸς προηγούμενου δικαιολογοῦντος τὸν ἐναντιωματικὸν «τὸν παπάκη σου θάν τονε κάμουμε πρῶτο· ἄ, πρῶτα ὁ Θεὸς καὶ ὁ Ἅγιος.

— Ναι, μὰ ποῦ δὲν εἶνε βέβαιον ἀκόμα ἂν θὰ ἐκτεθῆ;

— Μπα, καὶ γιατί;

— Δὲν εἶδες ντισφάτα ποῦ ἔφαγε στὴν τελευταία ἐκλογὴ;

— Χμ! καὶ ποῖος τοῦπε νὰ κάμη τὸ ἀτζάρντο νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ κόμμα του καὶ νὰ στήσῃ κάλλη μοναχὸς του; Τόρα ποῦ ἐγύρισε πάλι καὶ θάν τονε βγάλῃ τὸ κόμμα του... ἄ μάλιστα... μάλιστα...

— Ὡστε, παναπή, δὲν τονε ψηφῆς σάν Τοκαδέλο, παρὰ σάν μηλιανό.

— Ἐγὼ νὰ σου πῶ· προκειμένου γιὰ τὸν πατέρα σου, τὸν παλαιὸ μου φίλο, δὲν ἀκούω οὔτε μηλιανούς, οὔτε λουβαίους. Μὰ ὁ κόσμος ἐδῶ δὲν κάνει σήμερα ἔτσι! θέλει τὸ κόμμα του καὶ δὲν ἀκούει τίποτσι ἄλλο. Μπορεῖ νὰ σου ψηφίσῃ, λέει ὁ λόγος, τὸν Τζαντζιλια ἀπὸ τὸ Γέτο, φτάνει νὰ ἰδῇ παντιεροῦλα στὴν κάλλη του.

— Στήν Πάτρα, πού λέμε πώς εἶνε ἀπολίτιστοι καί ἄγριοι, δέν τα κάνουν ἔτσι.

— Μά πώς, δέν ἔχουνε κόμματα ἐκεῖ;» ἠρώτησεν ἐκπληκτος εἰς τὸ ἄκουσμα ἡ σιόρα Γιακουμάκαινα.

Ὁ Τόνης ἐπεξήγησε τότε ἐν συντομίᾳ πώς τὰ κόμματα, ἐν συμπολιτευόμενον καί ἐν ἀντιπολιτευόμενον, ὑπάρχουν βέβαια καί ἐκεῖ ὅπως παντοῦ· ἀλλὰ ἐκτιμοῦν λίγο καί τὴν προσωπικὴν ἀξίαν. Μὲ ἄλλους λόγους ἐκεῖ, λέει, συντρέχει ὁποῖος θέλει καί ψηφίζει ὅποιον θέλει· ὄχι σὰν ἐδῶ, πού ἂν δέν σε χρῆσι ὑποψήφιο ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο κομματάρχιδες, δέν τολμᾷς νὰ βγῆς, ὅποιος καί ἂν εἶσαι καί ὅση ἀξία καί ἂν ἔχῃς, γιατί' εἶσαι βέβαιος πὼς δέν θα πάρῃς κουκί, καί πού τὸ χειρότερο, ἂν τολμήσῃς ἐπὶ ὁ μηλιανὸς νὰ ψηφίσῃς καί κανένα φίλο σου λούβη, σὲ λένε ἀμέσως προδότη...

— Τώρα τόσα χρόνια ἔτσι ἐσυνειθίσαμε. Καθένας μὲ τὸ αἰσθημά του.

— Μά κακά.

— Μά γιατί κακά; Ἐσεῖς οἱ νέοι τὰ ἐβγάλατε ἀφοῦνα. Τσοὶ γέρους τώρα ἡ νέα πλάση δέν μας στιμάρετε γιὰ τίποτα καί δέν ἀκοῦτε ποτές ἐκεῖνο πού σας λέμε».

Ἡ Μαργαρίτα ἐκλινεν εἰς τοὺς ὑπαινιγμούς τὴν κεφαλὴν χωρὶς νὰπαντήσῃ.

Πρὶν ἢ προσθᾶσῃ ὁ Τόνης νὰναπτύξῃ εἰς τὸν σιὸρ Γιακουμάκην ὅλους τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους θεώρει πολὺ ἐπιζήμιον δι' ἕνα τόπον τὴν κομματικὴν ἀποκλειστικότητα, ὑπερμαχῶν τῆς προσωπικῆς ἀξίας καί τοῦ ἀνακατώματος εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν βουλευτῶν, ἐν ᾧ αἱ γυναῖκες τὸν ἤκουαν ἐν σιωπῇ χωρὶς νὰ ἐννοοῦν καί πολλὰ πράγματα, — τὸν διέκοψεν ἐν ὠρολόγιον μὲ τὴν εὐχον μεταλλικὴν φωνὴν σημαίνον τὴν μεσημβρίαν, ἐν ᾧ ταῦτοχρόνως ὁ μέγας κώδων τοῦ Ἁγίου Διονυσίου ἤρχισε νάντιλαλῆ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ του κατοικητηρίου ἀνά τὴν πόλιν ρυθμικῶς καί βαρέως τὴν ὥραν τῆς διακοπῆς καί τῆς ἀναπαύσεως. Καί ἄλλα ὠρολόγια καί ἄλλα κωδωνστάσια μακρυσμένα ἤχησαν συγχρόνως, ἠκούσθη δ' ἐπὶ τίνα λεπτὰ συναυλία τις κωδῶνων καί κωδωνίσκων, διαχύσασα τὴν εὐφροσύνην εἰς τὰς καρδίας τῶν ἐργαζομένων καί τῶν ἀνυπομόνων, ἐπισπεύσασα βήματα ἀργῶν, συμαζεύουσα τοὺς ἀτάκτους δείκτας καί περιελίξασα διὰ ξηροῦ τριγμοῦ τὰ χαλαρὰ ἐλατήρια τῶν χρονομέτρων τοῦ θυλακίου.

Ἰπακούουν εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτὴν οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ὁ Τόνης ἐζήτησε μία κοῦπα νεροῦ καί ἐσηκώθη νὰ φύγῃ. Ἡ Μαργαρίτα ἔσπευσε νὰ ἐγχύσῃ ἐκ πηλίνου τινὸς ἀγγείου εἰς τὸ ποτήριον, τὸ ὁποῖον εἶχε συνοδεύσει τὸν καφὲν καί ἀπέκειτο ἐπὶ τοῦ δίσκου κενόν, καί νὰ τοῦ το προσφέρῃ. Ἐκεῖνος τὸ ἔπιεν ὄρθιος καί το ἀπέθεσε μόνος ἐπὶ τῆς τραπέζης, εὐχαριστήσας διὰ μειδιάματος τὴν Μαργαρίταν, ἡ ὁποία ἔτεινε τὴν χεῖρα νὰ λάβῃ τὸ ποτήριον.

Ἐγκάρδιοι ἦσαν οἱ ἀποχαριετισμοί, αἱ διαθεβαιώσεις τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης, αἱ ὑποσχέσεις συγχῶν ἐπισκέψεων. Τὰ παιδιά ἠγέρθησαν πρὸς τιμὴν του καί ὅλοι οἱ ἄλλοι τὸν προσέπεμψαν μέχρι

τῆς κλίμακος, ἐκτὸς τῆς Μαργαρίτας, ἡ ὁποία ἔτρεξε νὰ σύρῃ τὸ σχοινίον τῆς θύρας καί νὰ προβάλλῃ εἰς τὸ παράθυρον νὰ τον ἴδῃ φεύγοντα. Ὁ κρότος τῶν βημάτων του ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου ἔκαμε μετὰ τῶν ἄλλων καί τὴν Ἄντζολαν, τὴν ἀναθρεφτὴν τῆς Παναγιώτας, νὰ φήσῃ, ὡς συνειθίζε, τὸν ἀργαλειὸν τῆς, καί νὰ σκύψῃ περιέργως ἀπὸ τὸ ἀπέναντι παράθυρον, εἰς τὴν γωνίαν τῆς πλατείας.

— Τίνος εἶνε, κυρά μου, τὸ ἀρχοντόπουλο;» ἠρώτησε τὴν Μαργαρίταν, ὅταν ὁ Τόνης δέν ἐφαίνετο πλέον.

— Εἶνε γυιὸς τοῦ Τοκαδέλου, πού τον εἶχαμε μία βολὰ γείτονα.

— Κακὸ νὰ μὴν ἔχῃ τὸ ζένο ἀρχοντόπουλο, μία τζόγια εἶνε, λεβέντης. Καί πού ἔλειπε, μάτια μου;

— Στὴν Πάτρα.

— Καί ἦρθε νὰ κάτῃ πηλειό;

— Ναί.

— Ἀνύπαντρος, ἀνύπαντρος;

— Ναῖσαι, ἀνύπαντρος!»

Καί ἀνῆλθεν ἡ Μαργαρίτα καί ἐκλείσεν ἀποτόμως τὸ παράθυρον. Ἦτο ἡ ὥρα τοῦ γεύματος καί ὑπῆγε νὰ ἐτοιμάσῃ τὰ τῆς τραπέζης, ἐν ᾧ ἡ νονά τῆς ἐσχόλαζε τὰ παιδιά, θέτουσα ἡ ἴδια εἰς τὰς κεφαλάς των, τὰ καλύμματα, ὅσων εἶχαν, καί παραγγέλλουσα τὸ στερεότυπον: νὰ πᾶνε φρόνιμα στὸ δρόμο καί ἅμα φθάσουνε σπιτί νὰ φιλήσουνε τὸ χεῖρ τοῦ σιὸρ πάρε καί τῆς σιόρα μᾶρες.

B'

Ἐπὶ κυανοῦ στερεώματος σελαγίζουσι τρεῖς ἀστέρες χρυσοὶ καί κάτω, ἄνωθεν φαιοῦ συμπλέγματος βράχων, ἐκτείνει τὰς πτέρυγας ὀλόλευκος περιστερά. Τοιοῦτο ἦτο τὸ οἰκόσημον, τὸ διακρίνον ἀπὸ μακρὰ ἔτη τὴν οἰκόμενιαν τῶν κομητῶν Τοκαδέλων, ἔμβλημα ἀγνώστου πλέον σημασίας, τὸ ὁποῖον τῇ ἐπετρόπη νὰ φέρῃ μετὰ τοῦ τίτλου καί τῶν παρεπομένων, εὐθύς ὡς ἀποκατέστη ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν νῆσον, τὴν κατεχομένην τότε ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Εἶνε παλαιόθεν γεγλυμμένον ἐπὶ μαρμάρου, τοῦ ὁποίου ἀπεσθῆσθησαν πλέον οἱ χρωματισμοί καί ἀνητηρημένον ὑπεράνω τῆς θύρας τῆς εἰσόδου εἰς τὸ προγονικὸν παλάτιον τῆς Πλατείας Ρούγας. Ἄλλ' ἡ κατάστασις αὕτη τῆς γλυφῆς ἐμπνέει μελαγχολικὰς σκέψεις εἰς τὸν θεώμενον, ὡς ἐκπροσωποῦσα τὴν ἱστορίαν ὅλην τοῦ οἴκου, τὸν ὁποῖον ἐπιστέφει. Ἡ δύναμις του ἐξέλιπεν, ὁ πλοῦτός του ἠλαττώθη, ἡ λάμπρις του ἠμαυρώθη· ἀπειλεῖ δὲ νὰ καταπέσῃ εἰς τεμάχια ἐπὶ τῶν εἰσερχομένων, ἂν μὴ κρατηθῇ ὑπὸ νέου καί στερεοῦ ἐπιστηρίγματος.

Εἶνε ἡ τύχη αὕτη ὅλων σχεδὸν τῶν οἰκογενειῶν, ὅσας ἐδημιούργησεν ἐν ταῖς νήσοις ἡ ἐνετικὴ Κυριαρχία. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς μεγάλης Δημοκρατίας καί τὴν ἔλευσιν τῶν Ἀγγλῶν προπάντων δὲ μετὰ τὴν ἐθνικὴν Ἐνωσιν, αἱ ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι, λείψανα τοῦ παρελθόντος, ἔχασαν μετὰ τῶν προνομίων, σχεδὸν πᾶσαν δύναμιν καί ἐπιρροήν. Καί ἐκ λόγων φυσιολογικῶν, καί ἐκ λόγων ἠθικῶν καί πολιτικῶν ἐξέπεσαν καί παρήκμασαν

όλοτελῶς αἱ περισσότεραι καὶ πρὸ τοῦ ἀλαλάξαντος ἐπὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τοῦ λαοῦ, ἀπέκρυψαν κατησχυμένα ράκη μεγαλείου καὶ ἐπιμονῆς. Εἶδον ἑαυτὰς ἀντικαθισταμένας ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ δυνάμει καὶ τῇ ἐπιβολῇ ὑπὸ βλαστῶν νέων, ἀγενῶν, ἀλλὰ μεστῶν ζωῆς καὶ μέλλοντος, ἐκ τοῦ ζωοποιοῦ χυμοῦ τῶν ὁποίων ἐδέησε νὰ μεταλάβουν καὶ νάντλήσουν νέας δυνάμεις. Στερηθεῖσαι δὲ τοῦ πλοῦτου, γυμνωθεῖσαι τοῦ τίτλου, ἀπολέσασαι τὴν κατὰ πρόληψιν ἰσχύν, εὐρέθησαν ἠναγκασμένα νὰ πολεμήσουν διὰ κοινῶν ὄπλων πρὸς τοὺς κοινούς, — ὅσαι ἠθέλησαν νὰ διατηρήσουν θέσιν τινὰ ὑπεροχῆς, — πρὸς ἀποκτησιν νέου ἀπαραιτήτου στοιχείου ἐπιτυχίας, τῆς δημοτικότητος, θωπεύουσαι καὶ κολακεύουσαι καὶ ἀνεχόμεναι τὸν λαόν, τὸν ὅποιον ἄλλοτε ἐπίεζον, κατετυράνου καὶ περιεφρόνου, μισοῦσαι ὁμῶς αὐτὸν πάντοτε πατροπαράδοτως καὶ τότε ὅπως καὶ τότε.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἔνωσιν τῆς νήσου εἰς ἣν εὕρισκόμεθα, μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ κοινωνία τῆς ἐδιχάσθη φυσικῶς εἰς δύο κόμματα, τῶν ὁποίων εἶχον προσχηματισθῆ οἱ πυρῆνες κατὰ τοὺς προηγηθέντας ἀγῶνας· τὸ ἐν λαϊκόν, ἀποτελούμενον ἐξ ὄλων τῶν στοιχείων, εἰς τὰ ὅποια τὸ νέον καθεστῶς παρείχε διὰ τῆς ἰσότητος προνόμια, καὶ τὸ ἄλλο ἀριστοκρατικόν, συναστῆσαν ὅλους ἐκείνους, τῶν ὁποίων διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὰ προνόμια κατέρρεον. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἀρχηγὸς ἀνεδείχθη ὁ περίφημος Μήλιος, καλὸς μὲν πολιτικὸς ἀλλὰ καὶ δημαγωγὸς εὐφυέστατος, δεξιῶς διευθύνων καὶ ἐξασφαλίζων πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν τελικὴν νίκην· τοῦ δὲ δευτέρου ἀρχηγοῦ ὑπῆρξαν πολλοὶ τῶν εὐγενῶν, ἀδέξιοι ὡς ἐπιτοπλεῖστον πολιτικοί, διαφωνοῦντες, ὑπονομευόμενοι καὶ ἐπὶ τέταρτον αἰῶνος ὑποστάντες σειρὰν σχεδὸν ἀδιάσπαστον ἡτῶν. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ πρῶτον κόμμα ὠνομάζοντο ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχηγοῦ *μηλιανοὶ*· ἐν ᾧ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ δεύτερον καὶ μὴ ἔχοντες ἀρχηγὸν ὠρισμένον, ὠνομάζοντο *λουβαῖοι*. Λούβης ἦτο τὸ ἐπώνυμον ἀνθρώπων τινῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ κοινὴ γνώμη ἐπέριψεν ἔγκλημα τελεσθῆν ἐν τῷ τόπῳ πρωτάκουστον καὶ φοβερόν· τὴν σφαγὴν ὀλοκλήρου οἰκογενείας, μεθ' ἧς ἔτυχε νὰ ἔχουν ἔχθραν οἱ Λουβαῖοι αὐτοί, σφαγὴν ἐπεκταθεῖσαν μέχρις αὐτῶν τῶν κατοικιδίων ζῶων καὶ τῶν κτηνῶν. Τῶν κατηγορουμένων τούτων τὴν ὑπεράσπισιν ἀνέλαβε τότε μετὰ ζέσεως εἰς δικηγόρος καὶ δημοσιογράφος διαπρεπῆς ἐκ τοῦ κόμματος τῶν εὐγενῶν· τοῦ ἀντιδημοτικοῦ δὲ τούτου κινήματος ἐπωφεληθέντες οἱ ἀντίθετοι *μηλιανοὶ*, τοὺς ἐπωνόμασαν ὅλους περιφρονητικῶς *Λουβαῖους*. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητος τῶν νομιζομένων κακούργων καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀληθινῶν ἐνόχων—ναυαγησάντων ὀλίγον κατόπι καὶ πνιγέντων ἐκτὸς ἐνός, ὡς διὰ τοῦ δακτύλου τῆς θείας Προνοίας,—οἱ ὑπερασπισταὶ δὲν ἀπηξίωσαν νὰ κρατήσουν ὡς χαρακτηριστικόν τὸ ἐπώνυμον, μαρτυροῦν μὲν τὴν σπουδὴν τῶν ἀντιπάλων καὶ τὴν βιαιότητα, ἀνῆκον δὲ εἰς ἀνθρώπους ἀθῶους καὶ ἀληθῶς μαρτυρησάντας... Ὁ τόπος λοιπὸν διηρεῖτο εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα. Ἐκαστος τῶν νεοτεύκτων αὐτῶν συνταγματικῶν πολιτῶν ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀναγκαιῶς ἢ *μηλιανὸς* ἢ *λουβῆς*.

Ὡς δ' ἀνήρχετο ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν κομματικῶν τούτων ὑψηλότερα τῶν συνήθων προσωπικῶν προτιμήσεων καὶ ἀντιπαθειῶν, ἔχουσα τὰς ρίζας εἰς κοινωνικὴν διαίρεσιν παλαιάν, συνθλίψασαν τὸν τόπον ἐπὶ αἰῶνας, καὶ ὡς ἤγειρεν ἡ ἑκτακτος προσωπικότης τοῦ Μήλιος ἀληθῆ ὑπὲρ αὐτοῦ φανατισμὸν, τὰ πάθη ἐκεῖ διετέλουν εἰς διαρκῆ ἔξαψιν καὶ ὁ κομματικὸς ἀνταγωνισμὸς εἶχεν ἐπὶ συνεχῆ ἔτη μεταβάλλει τὴν πόλιν — *vituperio delle genti* — εἰς πεδῖον ἀγῶνος ἀμειλίκτου, ἀλληλοφαγώματος καὶ ἐξοντώσεως. Ἡ τρομοκρατία ἐβασίλευσεν ὑπὸ τὴν εἰδεχθεστέραν αὐτῆς μορφήν· τὸ πιστόλιον, ἡ μάχαιρα καὶ τὸ ρόπαλον ἀπετέλεσαν ἀπαίσια ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς σύμπλεγμα· ἐκ τῶν συγχῶν δὲ τούτων ἐρίδων, τῶν ἐκφοβίσεων, τῶν ἐσπευσμένων φυγῶν καὶ τῶν παλμῶν, τὰ δυστυχῆ ἀνθρώπινα πλάσματα, ὅσα δὲν εἶχον ἀνεπτυγμένα τὰ θηριώδη ἔνστικτα, εἶχον καταντήσει καρδιακά.

Ὁ Ριχάρδος Τοκαδέλος ἦτο *μηλιανός*.

Ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἔβλεπε καὶ κατενόει τὴν οἰκτρὰν τοῦ οἰκοσῆμου τοῦ κατάστασιν, ἦτο αὐτός· καὶ ἄλλο δὲν εὕρισκε σήμερον ἐπιστήριγμα παρὰ τὸ ρητὸν τὸ ἀναγεγραμμένον δημοκρατικώτατα ἐπὶ τοῦ θυρεοῦ τοῦ νέου τοῦ Βασιλέως. Ἐπρεπε νὰ κολακεύσῃ τὸν λαόν ἵνα διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ ἀναδειχθῆ. Τὸ πρῶτόν του λοιπὸν δημοκοπικὸν κίνημα ἦτο, ἀπολακτικῶν δῆθεν τοὺς ἐυγενεῖς, νὰ καταρχθῆ εἰς τὸ λαϊκόν κόμμα· διότι αὐτὸ καὶ μόνον τὸ πολυπληθέστερον καὶ ἰσχυρότερον ἦτο ἱκανὸν νὰ τον περιβάλῃ δι' ἀξιομάτων καὶ νὰ τον ἀναβιάσῃ μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ πάλιν εἰς τὴν θέσιν τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς πίεσεως, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἤγειν ἡ ἀτομικὴ του φιλοδοξία καὶ αἱ οἰκογενειακαὶ του παραδόσεις. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἤρχισε νὰ ἐκτελῆ ἐλευθέρως, εἰμὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, τοῦ κόντε Παύλου. Τὸν ἀριστοκρατικὸν γέροντα, τὸν ἀμειλίκτον καὶ ἄκαμπτον, συνείθισε νὰ φοβῆται καὶ νὰ σέβεται· οὐδ' ἤθελε νὰ λυπηθῇ δι' ἀσυμβιβάστου διαγωγῆς καὶ ὑποχωρήσεως τὰς τελευταίας ἡμέρας ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ἂν καὶ ἐν γῆρατι βαθεῖ, ἀντετάχθη ὅσον ἡδύνατο εἰς τὴν Ἐνωσιν, ὡς ὁ καταχθονιώτερος τῶν Καταχθονίων, ἐμίσησε πᾶσαν ἰδέαν φιλελευθέρων, τὴν δὲ ζωὴν του ὅλην διῆλθεν ἐν διηνεκεῖ ἀγῶνι πρὸς τὸν λαόν, ἀρχίζοντα ἤδη νάνασειν τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὴν δεσποτικὴν τῶν τυράννων τοῦ πτέρναν. Ἐν μιᾷ τῶν αἰθουσῶν τοῦ ἀρχοντικοῦ παλατίου, ὑπῆρχεν ἰδιαίτερος ἀνηρημένη ἢ εἰκὼν τοῦ Παύλου Τοκαδέλου, ἔργον ζωγράφου περιφήμου, τοῦ Δοξαρά, παριστώσα αὐτὸν ὀλόκληρον ἐν φυσικῷ μεγέθει ἐντὸς πλασίου παχέος χρυσοῦ. Ἡ ὄψις ἐκεῖνη εἶχε τι τὸ ἐξόχως ἐπιβάλλον. Περιβεβλημένος τὴν μελανὴν αὐτοῦ ἐνδυμασίαν, στενὸν πανταλόνιον, ρεδιγκόταν μὲ μέγαλα ἀνοικτὰ φιλέτα καὶ ὑπερμεγέθη κομβία, καὶ γιλέκιον κλειστὸν μέχρι τοῦ λαιμοῦ, τὸν ὅποιον περιέσφιγγον αἱ πολλαπλαῖ σπεῖραι τοῦ λαιμοδέτου, δὲν ἐπεδείκνυε καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ ὕψος ἄλλο φαῖδρον σημεῖον, εἰμὴ δύο-τρεις κρίκους τῆς χρυσῆς ἀλύσεως τοῦ ὄρολογίου του, ἀφ' ἧς ἐκρέματο σιγγίλιον βαρῦ. Ἐπὶ τοῦ ὠχροῦ, τοῦ ἐξυρισμένου

προσώπου του διεχέιτο στυγνότης καὶ πικρία. Τὰ παχέα χεῖλη κατακλειστα, ὁ πώγων ὄξυς, ἡ μύτη γρυπὴ τὸ μέτωπον πλατὺ καὶ φαλακρόν. Οἱ ὀφθαλμοὶ πλησίον ὁ εἰς τοῦ ἄλλου, μικροὶ καὶ περιβαλλόμενοι ὑπὸ ὀφρύων σχεδὸν ἡμικυκλικῶν, ἐξηκόντιζαν βλέμμα ὁμοίον πρὸς πτηνοῦ νυκτοβίου. Τὰ δὲ μικρόκογχα ἀριστοκρατικά του ὄτα ἐφαίνοντο ὀξυνόμυνα, ὡσεὶ ἐπτοημένα ὑπὸ ἀσυνήθους ὀχληροῦ θορύβου, ὡς τινος ψιθύρου λαϊκοῦ, φέροντος μακρόθεν λέξεις τινὰς δυσήχους ἐλευθερίας καὶ χειραφετήσεως... Καὶ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ λευκοῦ κιονοκράνου, ἐφ' οὗ ἐστήριζε τὴν λεπτοφυῆ χεῖρα ἐν συμπλέγματι ξίφους καὶ πύλου πτερωτοῦ, ἔλαμπον οἱ τρεῖς χρυσοὶ ἀστέρες τοῦ οἰκοσήμου του ἐπὶ οὐρανοῦ ψευδῶς γαλανοῦ καὶ ἀνεφελου. Εἰς τὸ ἔργον τοῦ ζωγράφου ἀνέζη πραγματικῶς ὁ παλαιὸς αὐτὸς ἄρχων, ὁ τελευταῖος τῆς γενεᾶς του πρόμαχος τῶν προνομίων του, ὁ ὁποῖος ὡς βράχος ἀκαμπτos, ἐστάθη νὰ συντριφθοῦν ἐπ' αὐτοῦ ὅλα τὰ ἐνάντια κύματα, ὑπ' οὐδενὸς παρασυρθεὶς μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν εἰς τὸν μονογενῆ του υἱὸν ἀφῆκε τὰς τελευταίας τυραννικὰς παραγγελίας. Ἡ μνήμη του εἰς τὸν λαὸν διετηρεῖτο ὡς τινος φάσματος ἀποτροπαίου. Διὰ τὴν πολυτέλειαν μεθ' ἧς ἔζη καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τὸν ἀπετέλου *μανίφικον*, ἐν ᾧ διὰ τὴν κακίαν του καὶ τὴν καταχθονιότητα *τρεμέντον*. Τὰ περὶ αὐτοῦ ἀνέκδοτα, ἠϋξημένα ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ὑπὸ φαντασιῶν ζωηρῶν, ἐκυκλοφόρουν ἀκόμη, ὑποστηριζόμενα ὄχι ὑπὸ ὀλίγων μαρτύρων αὐτοπτῶν. Περὶ τοῦ Μανίφικου παραδείγματος χάριν διηγοῦντο ὅτι ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν τὰ χρυσαῖα ἐπιτραπέζια σκευῆ, μετὰ τὸ γεῦμα, τὸ ὁποῖον παρέθεσε ποτὲ πρὸς ἄγγλον Ἀρμοστήν, καὶ περὶ τοῦ Τρεμέντου ὅτι θέλων νὰ ἐκδικηθῆ ἓνα χωρικόν, ὁ ὁποῖος ἐτόλμησε νὰ σχολιάσῃ μίαν του διαταγὴν, τὸν ἔκραξε νάνοιζῃ εἰς τὸν κῆπὸν του ἓνα λάκκον διὰ φύτευμα δένδρου· ἐν ᾧ δὲ ὁ ἀτυχῆς ἐκεῖνος εὐρίσκετο εἰς τὸ βάθος του, σκάπτων ἀκόμη, προσκαλέσας ὁ αὐθέντης τοὺς δούλους του, τοὺς διέταξε νὰ ρίψουν πάλιν μέσα εἰς τὸν λάκκον τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον ὁ ἐργάτης εἶχεν ἐπισωρεύσει παρὰ τὰ χεῖλη τοῦ... τάφου του.

Τοιοῦτου πατρὸς ἡ ἀνάμνησις ἐβάρυνεν ἐπὶ τοῦ Ριχάρδου Τοκαδέλου καὶ αὐτὴ τὸν ἔκαμνεν, ἔλεγες, νὰ κύπη περισσότερον χαιρετῶν δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ τὸν λαὸν τὸν ἀγελαῖον, τοῦ ὁποῖου εἶχε σήμερον καὶ τὴν ἀνάγκην καὶ τὸν φόβον. Πρὸ τῶν ἰσοτίμων του ὅμως ἐτῆρει ἀγερώχως ἀκαμπτον τὸ βραχὺ σῶμα καὶ τὸν ὑψηλὸν πύλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἄν καὶ ἐκ περιστάσεων ἀτυχῶν εἶχε χάσει μέγα μέρος τῆς περιουσίας του καὶ ἔζη πλέον ἐκ τῶν λειψάνων τῆς, δυνάμει κτηθείσης τινὸς ταχύτητος, δὲν ἐννοοῦσεν ὅμως νὰ ὑποχωρήσῃ ἐνώπιον οὐδενὸς τῶν ἄλλων πλουσιῶν εὐγενῶν, αὐτὸς ὁ πτωχότερος μὲν, ἀλλὰ τοῦ ὁποῖου ἀρχαιοτάτη ἦτο ἡ εὐγένεια καὶ αἱ οἰκογενειακαὶ παραδόσεις ἐφέροντο πλήρεις ἰσχὺς καὶ λαμπρότητος ὑψηλότεραι καὶ τυραννικώτεραι ὄλων. Ἐπειτα καὶ ἐκεῖνοι, μὲ τοὺς περισσοτέρους τῶν ὁποίων στενωῶς ἐσυγγένευε, δὲν ἔπαυσαν νὰ τον ἀναγνωρίζουν καὶ νὰ τον ἐκτιμοῦν.

Ἦξευραν καλῶς ὅτι ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ φιλοδοξία τὸν ἔκαμαν νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Μήλια ἐναντίον των καὶ δὲν ἀμφέβαλλον διόλου ὅτι ἡ γλῶσσα τὴν ὁποῖαν μετεχειρίζετο ὁμιλῶν πρὸς τὸν λαόν, τὸν γενόμενον αἰφνιδίως κυρίαρχον, ἦτο γλῶσσα ψευδῆς καὶ ὑποκριτικῆς, σκοποῦσα νὰ τον ἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν δούλον τῶν ὀρέξεων του. Ὅπως οἱ περισσότεροὶ τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἐννοούντων νὰ προκόψουν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ, εἶχε καὶ ὁ Τοκαδέλος δύο γλῶσσας. Τὴν μίαν, καθὼς εἶπαμεν, διὰ τὸν λαόν καὶ ἄλλην διὰ τὴν ἀριστοκρατίαν. Τὴν πρώτην, τὴν μετεχειρίζετο ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας του, ἀπὸ τοῦ παραθύρου τοῦ πολιτικοῦ Συλλόγου τῶν Μηλιανῶν ἡ Ἀγάπη, ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου εἰς τὸν Ἄμμον καὶ κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας μετὰ τῶν ἐκλογέων συνδιαλέξεις. Κατ' αὐτὴν ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ ἦτο ἡ δυνάμεις του, τὸ καλὸν τοῦ τόπου τὸ μόνον μέλημά του, ἡ αὐταπάρνησις ἡ μόνη του ἀρετὴ, οἱ λουβαῖοι ἔλεεινοὶ καὶ τρισάθλιοι, ἡ Ἑλλὰς τὸ πρῶτον Ἔθνος τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀνάκτησις τῶν ὑπὸ δουλείαν χωρῶν γεγονὸς θετικόν. Τὴν δευτέραν, τὴν σχετικῶς εἰλικρινῆ καὶ μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὰς πεποιθήσεις του, ὠμίλει κατ' ἰδίαν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Μήλια, μετὰ τῶν συγγενῶν του καὶ τῶν στενῶν του φίλων, εἴτε εἰς τὰς μαλθακὰς αἰθούσας τῶν ἀριστοκρατικῶν κατὰ τὰς ἐσπερινὰς συναθροίσεις, εἴτε ἐξηπλωμένος εἰς καμμίαν τῶν ἀνέτων πολυθρονῶν τῆς Λέσχης Ὁμόνοια, ἡ ὁποία, πρὶν ἢ τὴν ἐκλαϊκίωσιν καὶ αὐτὴν ἡ πολιτικὴ ἀνάγκη, ἦτο τὸ κομψὸν ἐντευκτήριον τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ τόπου. Κατ' αὐτὴν τὴν γλῶσσαν, ὁ λαὸς ἦτο θηρίον ἀνήμερον προωρισμένον διὰ τὸν κλωθόν, οἱ Μηλιανοὶ ἄθροισμα κακούργων, ὁ τόπος μετὰ τὴν ἔνωσιν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, τὸ ρωμαῖκο τὸ χειρότερον Ἔθνος τοῦ κόσμου καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ τῶν Αὐστριακῶν κατὰκτησις ἀπλῶς ζήτημα χρόνου.

[Ἐπειτα συνέχεια]

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Εἰς τὰ παιδιά μου

(ὀπίσω ἀπὸ μιὰ φωτογραφία μου)

Ὅταν παιδιά μου γύρω τὸ κεφάλι
Ἐ τοῦ τάφου τὴν ὀλόμαυρην ἠσυχίαν,
Μιὰ νέα μορφή θὰ βλέπετε μεγάλη
Τὰ βήματά σας πάντα ν' ἀκλουθᾶ.

Ὅταν τὸ στῆθος φλογερὰ θὰ πάλῃ
Γιὰ τὴ γλυκειά, τὴν ἅγια ἐλευθερίαν,
Γιὰ τῆς ζωῆς τὴ δοξασιμένη πάλῃ,
Θὰ θωροῦτε ἓναν ἄγγελον ἐμπροστά.

Ἄλλ' ὅταν λησμονήσετε μιὰ μέρα
Τὸν τιμημένο δρόμον ποῦ πατῶ
Καὶ τὰ λόγια τοῦ δόλιου σας πατέρα,

Ἐμπρὸς σας θὰ θωροῦτε ἓνα θεριό,
Γεμάτο φλόγα, τρικυμία, φοβέρα,
Καὶ ἄδης κι' οὐρανοῦ θὲ νᾶμαι ἐγώ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΑΡΤΖΩΚΗΣ